

AGRICULTURA DIN VESTUL MUNȚILOR APUSENI ÎN PRAJMA RĂSCOALEI LUI HOREA

BARBU ȘTEFĂNESCU

Arealul geografic la care ne raportăm cuprinde în principal masiva grupare de sate bihorene care flanchează catenele vestice ale Munților Bihorului ori sint dispuse, la diferite înălțimi, de o parte și de alta a creștelor joase ale Codrului-Moma; cu alte cuvinte, localitățile zonei Beiușului și cele din partea muntoasă a fostului district Beliu. Toate aceste sate aveau în secolul al XVIII-lea — ca și astăzi de altfel ca ocupație de bază agricultura, evident într-o strînsă interdependență cu creșterea animalelor, condiție sine-qua non a practicării acestei îndeletniciri în zona amintită¹. Multe dintre localitățile care stau în atenția noastră practică o agricultură de munte, noțiune prin care înțelegem cultivarea plantelor de cîmp, leguminoase și de nutreț în condițiile fizico-geografice și pedologice ale acestei unități de relief (altitudine mare — pînă la 1200—1400 m., fragmentarea puternică a reliefului, panta accentuată, climă rece, soluri podzolice de mică profunzime)². Aceste condiții își pun amprenta în mod hotărîtor asupra tehnicilor de cultură. În ciuda premiselor nefavorabile în Carpații Occidentali s-a dezvoltat — mai cu seamă în Munții Apuseni și Poiana Ruscăi, „care apar în primul rînd ca o sumă de plaiuri“³ — una dintre cele mai spectaculoase agriculturi de munte din această parte a Europei; în ciuda condițiilor locale, mai favorabile păstoritului, populația acestor masive este „mai mult agricolă decît pastorală“ după cum remarcă Romulus Vuia⁴.

Documentele care stau la baza considerațiilor de mai jos — ne referim, în primul rînd, la investigația care a premers conscrierea comitatensă din 1720 și la documentul „Beneficia et maleficia locorum“ pe baza căruia s-a întocmit clasificatorul celor 464 localități bihorene din preajma reglementării urbariale din anii 1770—1772 — permit citeva

¹ Valeriu Butură, *Adăposturile temporare în sud-estul Munților Apuseni*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957—1958, Cluj, 1958, p. 99.

² Romulus Vulcănescu, *Agricultura de munte în vestul Carpaților Meridionali*, în „Revista de etnografie și folclor“, tom 12, 1967, nr. 2, p. 91; Barbu Ștefănescu, *Importanța metodologică a studierii agriculturii de munte în condițiile cercetării etnografice actuale*, comunicare prezentată la sesiunea „Valorificarea științifică și cultural-educativă a etnografiei și artei populare din Țara Oașului“, Negrești-Oaș, 11—13 mai 1984.

³ Simion Mehedinți, *Cadrul antropogeografic*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, vol. I, București, 1929, p. 589.

⁴ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. I, București, 1975, p. 92.

date comparative mai ales cu privire la anumite aspecte ale tehnicii de cultură⁵.

Sintetic, situația agriculturii din partea sud-estică a Bihorului poate fi exprimată prezentînd, fie și sumar, cîteva cifre referitoare la randamentul cerealiilor. Din cele 121 localități ale zonei în cazul cărora se consemnează la 1720 randamentul cerealiilor⁶ — raportul dintre producție și sămînță, cu alte cuvinte de cîte ori recolta întoarce sămînța — 5 (4,10%) obțin 1 măsură de cereale la una semănată; 28 de sate (23,10%) obțin între 1 și 2 la 1; 54 localități (450%) obțin între 2 și 3 la 1; 32 localități (26,40%) obțin între 3 și 4 la 1. Rezultă un randament mediu de 2,7 la 1, neîntrînd în calcul recuperarea seminței. Această valoare este cu puțin sub media pe întreg comitatul la data respectivă (2,8) și aproximativ la nivelul celei transilvănene⁷.

Cifrele de mai sus se impun a fi explicate, justificate. În primul rînd trebuie relevată o limită importantă a documentului care exprimă randamentul exclusiv în „griu obișnuit“ și nu se dă productivitatea la cerealele aflate atunci în cultură. Ori în cazul satelor care cultivau în exclusivitate porumb la acea dată randamentul trebuie să fie mai ridicat.

Să încercăm să ne referim la cîteva factori de care depind valorile acestui randament. În primul rînd intră în calcul condițiile naturale în care se practica această agricultură. Omul epocii feudale — arăta Marc Bloch — era mult mai apropiat de natură decît sîntem noi astăzi⁸, mult mai dependent de ea⁹. Condițiile, am văzut, nu erau dintre cele mai favorabile.

Urmează suma mare a factorilor legați de tehnica agricolă, în strînsă dependență cu condițiile naturale și plantele de cultură¹⁰. Cerealele zonei sînt cele obișnuite: griul, mai ales cel amestecat cu secară, dar și cel curat; de toamnă dar și de primăvară, acesta din urmă predominînd în satele situate la altitudine mai mare; porumbul, plantă introdusă în cultură în Transilvania în secolul precedent, dar care datorită randamentului său superior se răspîndise pe scară largă mai ales în zonele nepro-

⁵ Ileana Șuta, *Producția pe domeniile de Oradea și Beiuș în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Lucrări științifice“, seria B, istorie, 1978—1979, Oradea, 1979, p. 169—171; Ana Ilea Veronica Covaci, *Reglementarea urbană din comitatul Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Crisia“, XI, Oradea, 1981, p. 130.

⁶ Arhivele statului Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inventar 41 (în continuare: Arh. st. Oradea, fond Prefectura...), dosar 159, f. 41—82v.

⁷ David Prodan, *Răscala lui Horea*, București, 1979, p. 41.

⁸ Marc Bloch, *Feudal society*. Vol. I (traducere din limba franceză), Chicago, f.a., p. 72.

⁹ Nicolae Edroiu, Paul Gyulai, *Evoluția plugului în țările române în epoca feudală*, în „Acta MN“, II, 1965, p. 308.

¹⁰ Mariel J. Bruhnes Delamarre, Hugues Hairy, *Techniques de production: l'agriculture*, Guides ethnologiques, 4/5, 2^e edition, Paris, 1971, p. 3; Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 192; Barbu Ștefănescu, *Considerații asupra nivelului tehnicii agricole din Bihor în secolul al XVII-lea. Implicații ale introducerii și generalizării culturii porumbului*, în „Crisia“, XIII, Oradea, 1983 (în continuare: B. Ștefănescu, *Implicațiile introducerii...*), p. 168, 176—178.

ductive unde dă dovadă de multe ori de un total exclusivism¹¹ la sfârșitul secolului al XVIII-lea „e talpa casei în partea cea mai mare a României“ după cum se exprima Gheorghe Șincai¹²; în cantități mai mici se cultivă ovăz, orz, seară, mei, alac.

Un tablou elocvent al gradului de „intensificare“ a agriculturii ne oferă și analiza sistemelor de cultură practicate. La 1720 nu mai puțin de 38 de sate ale zonei nu practicau un asolament regulat (cu 2 sau 3 cîmpuri). Multe dintre acestea sînt sate cu case izolate sau răsfirate, locuitorii avînd toate „pertinențele“ (arabil, finaț, pășune) în jurul casei; altele, deși sate adunate nu au suficient pămînt de cultură pentru a-și permite să-l împartă în hotare. Restul localităților au toate hotarul împărțit în 2 cîmpuri. La 1770 apare o localitate cu 3 cîmpuri și se reduce numărul celor cu hotarul împărțit în două cîmpuri mai ales în favoarea sistemului așa-zis cu „un cîmp“. Explicația trebuie căutată atît în lipsa de rentabilitate a sistemelor calcatoriale în zone cu terenuri sterile cît și în modificarea neîncetată a configurației hotarelor satelor din zona aceeași, ca urmare a extinderii terenurilor de cultură în dauna pădurii, datorită creșterii însemnate a populației în cursul secolului al XVIII-lea. Noile terenuri puse în cultură erau de foarte multe ori departe de vechiul arabil, putînd fi greu încadrate celor două cîmpuri. Avem deci de-a face cu sisteme de cultură extensive, unele dintre cele mai extensive. Terenurile cu o fertilitate naturală redusă presupuneau refacerea necesarului de rezerve utile după o folosire scurtă. În condițiile unei insuficiente gunoiri era necesară lăsarea în moină a unei părți însemnate din terenurile arabile¹³.

„Progresele agriculturii din timpurile cele mai îndepărtate — arată A. Birnie — au fost împiedecate de un fapt material important: tendința pămîntului de a-și pierde fertilitatea“¹⁴. Cu atît mai mult ale agriculturii zonei la care ne referim. De aceea necesitatea gunoirii devine aproape un leit-motiv al declarațiilor țăranilor cu ocazia conscrierilor¹⁵. Practicarea sa pe scară largă se lovea însă de o serie de impedimente cum erau: lipsa gunoiiului în cantități suficiente, în lipsa unei creșteri pe scară largă a vitelor în stabulație, greutatea legate de transport etc. În numeroase cazuri se afirmă că practicarea agriculturii era de neconceput în afara gunoirii. Locuitorii din Gurani gunoiau pămîntul anual, ca și cei din Chișcău, Măgura, Vale Neagră de Sus, Ferice, Cîmpani de Jos, Cîmpani de Sus, Finațe, Băița etc¹⁶. La 1770 gunoirea fie ca realitate, fie ca necesitate, este amintită în majoritatea localităților plaselor Beiuș, Vașcău și Pomezău¹⁷. Necesitatea gunoirii a determinat o permanentă apropiere

¹¹ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 53, 56, 58, 62—63; dosar 166, f. 226v, 246, 269v.

¹² Gheorghe Șincai, *Povățuire către economia de cîmp*, Buda, 1806, p. 55.

¹³ Barbu Ștefănescu, *Considerații asupra nivelului tehnicii agricole din Bihor în secolul al XVIII-lea. Sisteme de cultură*, în „Crisia“, XIV, 1984, p. 383—438.

¹⁴ A. Birnie, *Histoire économique de l'Europe 1760—1932*, Paris, Payot, 1932, p. 32.

¹⁵ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 166, f. 249—306v; Ileana Șuta, *op. cit.*, p. 171.

¹⁶ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 58—59, 61v—62v, 64.

¹⁷ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 166, f. 249—306v.

a oamenilor de pământuri¹⁸ în zona de munte, apariția unor adăposturi temporare cu roșturi agricole, devenite cu timpul crînguri locuite permanent. Gunoirea este un factor direct de creștere a randamentului agricol. O serie de localități din zona Beiușului obțin randamente superioare satelor din Cîmpia Crișurilor (4—1 la Dobrești, Cârpești, Căpăceni, Simbăta, 3,5—1 la Meziad, Curățele, Nimăiești, Delani, Pocola, față de 2—2,5—1 la Gurbediu, Bicaciu, Ciumeghiu)¹⁹.

În cadrul muncilor agricole de peste an aratul este unul dintre elementele de bază care influențează randamentul. În Apusul Europei creșterea randamentelor, începînd cu ultima perioadă a evului mediu, se datorează în mare parte creșterii numărului arăturilor efectuate înaintea însămînțării²⁰. În cursul secolului al XVIII-lea și în Bihor ca și în alte zone ale Transilvaniei²¹ se generalizează un număr de 2 dar mai cu seamă 3 arături pentru semănăturile de toamnă²². Trebuie să avem însă în vedere faptul că un număr de localități din zona noastră de referință cultivă doar porumb sau alte cereale de primăvară²³ pentru care nu se efectua decît o singură arătură, primăvara înainte de semănat²⁴. Situația regiunilor noastre nu este singulară din acest punct de vedere și în alte regiuni europene procedîndu-se la fel²⁵. În unele sate din zonă, datorită limitelor naturale ale solului cerealele de primăvară se seamănă și astăzi după o singură arătură²⁶. Greutatea efectuării arăturii se datorează utilajului rudimentar și insuficient, precum și insuficienței numărului vitelor de jug. Referiri directe și reprezentări avem puține cu privire la plugurile din această zonă; exemplarul de pe coperta unui registru de dijmă de la începutul secolului al XVIII-lea este un plug cu corman fix obișnuit; nu este însă localizat spațial. Oricum acest plug trebuie să fi avut o extensiune destul de mare în zonă, exemplare din colecțiile muzeele demonstrînd perpetuarea sa pînă în secolele următoare în forma sa tradițională. Practicarea agriculturii în terase vine să ateste și folosirea celui alt plug transilvănean aflate în uz la acea dată, cel cu corman schimbător²⁷, deși cercetările etnografice actuale au demonstrat că te-

¹⁸ Valeriu Butură, *op. cit.*, p. 101.

¹⁹ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 46v—48, 52—52v, 53v—54, 60—69v; dosar 160, f. 188—188v, 189v, 199.

²⁰ Georges Duby, *L'economie rurale et la vie des champagnes dans l'Occident médiéval*. Vol. I, Paris, Aubier 1962, p. 192.

²¹ Liviu Botezan, *Producția agricolă din Transilvania în perioada 1785—1820*, în „Terra nostra”, III, 1973, p. 161.

²² Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 41—82.

²³ *Ibidem*, f. 53, 56, 58, 62—63, dosar 166, f. 269v, 226v, 246. În perioada interbelică raportul dintre grîul de primăvară și cel de toamnă se păstra în jurul valorilor de 75—80% — grîu de primăvară și 20—25% — grîu de toamnă. Vezi Ion Luca Ciomac, Valeriu Popa-Necșa, *Munții Apuseni. Cercetări asupra stărilor economice*, București, 1936, p. 58—59.

²⁴ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 53, 56, 58v—59, 62—62v, 66v.

²⁵ Albert Soboul, *La civilisation et la revolution française*. Tome I, Arthart, 1970, p. 94.

²⁶ Barbu Ștefănescu, Veronica Covaci, *Cîteva aspecte ale tehnologiei cultivării porumbului într-un document din 1840*, în „Biharea”, IX, Oradea, 1981, p. 43.

²⁷ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 20—21; Nicolae Edroiu, *Începuturile literaturii economice românești 1780—1810. Studiu și anexe*, Cluj-Napoca, 1978, p. 207.

rare se pot obține și în afara ariei sale de folosire. În grupul de sate Cimp, Colești, Cimp-Moți se practică și astăzi arătura într-o brazdă exclusiv cu plugul cu corman fix²⁸. Plugul necesita, mai ales la ogorit, tracțiunea a 4—6 boi, după cum declară locuitorii tuturor satelor bihorene, situație identică și pentru alte regiuni transilvănene²⁹. Înseamnă aceasta că avem de-a face cu un utilaj mai greu? Nu credem. Mai degrabă plugurile tradiționale prin modul de acțiune directă asupra solului sînt greoaie, în ciuda greutății lor mici. În Pădurenii Hunedoarei, unde se păstrează pînă astăzi în uz plugul cu corman schimbător tradițional, alături de altele mai perfecționate, locuitorii mai ară încă cu 4 boi în cazul plugului tradițional³⁰. Numărul mare de vite înjugate se datorează apoi calității acestora. Rasele secolului al XVIII-lea erau mult reduse în greutate față de cele actuale, adaptate în mai mare măsură pășunatului în cea mai mare parte a anului, stabulația în timpul iernii fiind redusă, nutrețul insuficient. Pentru zona Beiușului sînt însă rare cazurile de țărani care să posede 4 sau 6 boi³¹. De multe ori nu posedă nici cîte doi, din care cauză asocierile la plug erau frecvente, ca și prinderea la jug a vacilor, de obicei a celor tinere, pînă la primul făt³². Sînt sate care pregătesc pămîntul pentru semănat exclusiv cu sapa. În această situație sînt localități cu hotar accidentat, unde nu este posibilă acțiunea plugului³³, situație care s-a perpetuat pînă în zilele noastre³⁴. Numărul cailor în raport cu cel al boilor este nesemnificativ³⁵.

Semănatului îi revine un rol însemnat în calcularea randamentului, cantitatea de sămînță fiind unul dintre cei doi termeni ai raportului. Unii cercetători afirmă că pentru regiunile muntoase cantitatea de sămînță este mai mare decît pentru cele de cîmpie, din cauza condițiilor neprielnice, care limitează procentul de germinare³⁶. Adăugîndu-se la aceasta și combinarea frecventă a două tehnici de semănat — așa-numitul „semănat pe piele“ cu semănatul deasupra brazdie — se explică parțial și randamentele scăzute³⁷. Utilizarea unei cantități mai mari de sămînță este o practică frecventă în cadrul agriculturii tradiționale europene. În regiunea franceză Languedoc se semăna în secolul al XVIII-lea „cu mînă grea“³⁸.

²⁸ Nicolae Dunăre, *Mijloace tradiționale în agricultura Munților Apuseni*, în „Apulum“, XI, 1973, p. 578—580. Informatori: Bortîș Crăciun, ns. 1904, nr. 83, Todor Vasile, ns. 1906, nr. 20, Cimp (jud. Bihor); Todor Niculae, ns. 1921, nr. 4, Cimp-Moți (jud. Bihor); Manea Axente, ns. 1906, nr. 44, Colești (jud. Bihor).

²⁹ Liviu Botezan, *op. cit.*, p. 158—159; Liviu Botezan, Roland Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene din 1785 (I)*, în „Sargetia“, VII., 1970, p. 124—128.

³⁰ Informator: Costa Moise-Pancu, ns. 1917, Bătrîna (jud. Hunedoara).

³¹ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 84—88.

³² Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice*, în „Biharea“, II, 1974, Oradea, 1975, p. 50.

³³ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 166, f. 226; Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *op. cit.*, p. 50.

³⁴ Ion Luca Cîmac, Valeriu Popa-Necșa, *op. cit.*, p. 236; Ion Chelcea, *Cercetări etnografice în bazinul Zlatnei și Valea Ampoiului*, în „Apulum“, V, 1965, p. 457.

³⁵ Arh. st. Oradea, *fond Prefectura...*, dosar 159, f. 84—88.

³⁶ Ion Luca Cîmac, Valeriu Popa-Necșa, *op. cit.*, p. 236.

³⁷ Barbu Ștefănescu, *Implicațiile introducerii...*, p. 169—170.

³⁸ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme (XV—XVIIIe siècle)*. Tome I, Librairie Armand Colin, 1967, p. 91.

În condițiile unei agriculturi de subsistență strictă este justificată importanța acordată secerișului, executat în zona la care ne referim exclusiv cu seceră pînă în pragul secolului al XX-lea, fapt explicabil prin suprafețele mici cultivate cu cereale, prin grija pentru recuperarea fiecărui bob, prin interesul pentru păstrarea miriștei, pășunate, cosite sau arse după necesități. De altfel, folosirea coasei pentru recoltatul cerealelor — un indiciu de ordin tehnic al trecerii spre economia de schimb — se va generaliza greu și în alte regiuni europene³⁹. Sînt sate unde din cauza unor condiții speciale — suprafețe mici cultivate, recolte slabe, insuficiența forței de muncă bărbătești etc. — se utilizează seceră și în zilele noastre⁴⁰.

Factori nu mai puțin importanți de care depinde în mare măsură randamentul agricol sînt și cei de ordin social, ce decurg din însăși natura relațiilor feudale din perioada la care ne referim. Robota nereglementată sau insuficient reglementată pînă la reglementarea urbarială din 1770—1772 dă naștere la numeroase abuzuri din partea stăpînilor de pămînt. Cererea efectuării acesteia în perioada celor mai mari necesități de forță de muncă în agricultură (la arat, la secerat, la cosit) avea repercusiuni negative asupra agriculturii proprii țărănești, lipsită — în perioadele cele mai critice — de prezența capului familiei⁴¹. Cărăușiile lungi contribuie la deprecierea calității vitelor de tracțiune și a atelajului. Înființarea manufacturilor domeniiale crea sarcini speciale legate de asigurarea întreținerii și bunej funcționări a acestora, în dauna economiei țărănești⁴². De aici și valul de frămîntări sociale de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Reglementarea urbarială de la 1770—1772, fără a schimba esența raporturilor dintre țărănimea iobagă și stăpîni, a limitat abuzurile și a însemnat o oarecare ușurare a soartei supușilor, o liniștire a convulsiilor sociale, dînd și o explicație faptului că aria de întindere a răscoalei lui Horia s-a oprit la limitele comitatului.

Problema care se pune este dacă aceste randamente erau în măsură să asigure acel „standard de viață potrivit stării“, țărănești în cazul nostru a populației zonei⁴³. În cursul secolului al XVIII-lea hrana populației europene era în primul rînd de origine vegetală, mai ales cerealiară⁴⁵. După istoricul francez Robert Mandrou randamente sub 4—1 nu erau în măsură să satisfacă necesarul de hrană a celor care le obțineau⁴⁶. Randamentul trebuie însă pus în legătură cu numărul populației

³⁹ Albert Soboul, *op. cit.*, p. 80.

⁴⁰ Barbu Ștefănescu, *Fenomenul de periferizare a tehnicii agricole din Bihor*, în „Analele Banatului“, seria etnografie, I, Timișoara, 1981, p. 276.

⁴¹ David Prodan, *op. cit.*, p. 29—30, 41—43.

⁴² Gheorghe Mudura, *Conscrierile urbariale ale domeniului de Vașcău (1772—1848). Elemente demografice și structura socială*, în „Crisia“, VIII, Oradea, 1978, p. 150.

⁴³ Gheorghe Gorun, *Mișcări țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Crisia“, IX, Oradea, 1979, p. 167—181.

⁴⁴ Florin Constantiniu *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, 1972, p. 17.

⁴⁵ Fernand Braudel, *op. cit.* p. 78.

⁴⁶ Robert Mandrou, *La France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Presses universitaires de France, 1967, p. 125.

și mărimea suprafețelor cultivate cu cereale. Creșterii demografice, ce a urmat primelor decenii ale secolului, îi corespunde o mărire considerabilă a suprafețelor de cultură, în condițiile în care randamentul se menține aproximativ constant. Dar creșterea suprafețelor de cultură nu mai poate ține la un moment dat pasul cu sporul demografic⁴⁷. Mărirea arabililor nu poate depăși — după cum demonstrează Henri H. Stahl — un anumit plafon maxim⁴⁸, care în linii mari este atins spre jumătatea secolului al XVIII-lea. Trebuiau căutate, astfel, noi posibilități de procurare a hranei unei populații din ce în ce mai numeroase. Se încearcă diferite mijloace dintre care unele nu sînt noi ci doar se amplifică acum.

Schimbul de produse agricole între satele de munte și cele de cîmpie (fructe-cereale) se intensifică. Sub influența manufacturilor domeniile și a propriilor nevoi se trece masiv la specializarea satelor în practicarea unor meșteșuguri: olărit, fierărit, lemnărit, sumănărit, cojocărit etc., produsele meșteșugărești fiind schimbate pe cereale în zonele agricole adiacente: Cimpia Crișurilor și a Aradului⁴⁹. Dar mai ales se intensifică vechiul fenomen de participare sezonieră la muncile agricole din cîmpie⁵⁰, care din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă la cooperativizarea agriculturii a avut, pentru zona Beiușului, un caracter de masă. Amplificarea acestui fenomen a devenit posibilă ca urmare a atragerii tot mai accentuate a economiei senioriale în cadrul relațiilor de schimb. Marile domenii din cîmpie se orientează din ce în ce mai mult spre producția pentru piață. În aceste condiții robota iobagilor proprii devenea insuficientă mai ales în momentele cheie ale derulării calendarului agricol anual (cu precădere la săpat, secerat, cosit) de unde necesitatea unui surplus de forță de muncă, cu atît mai necesar cu cît, fiind plătită în bani sau în produse, țărănimea din zona de munte se dovedea mai interesată în efectuarea în bune condiții a respectivelor munci.

Trebuie însă arătat faptul că aceste căi de sporire a necesarului de hrană au un caracter fluctuant în funcție de calitatea anului agricol. Un an agricol slab reduce schimburile de produse atît fructe — cereale cît și produse meșteșugărești — cereale⁵¹ dar și participările la muncile agricole sezoniere, în mod firesc, strînsul unei recolte mai slabe necesitînd și forță de muncă mai redusă. De aceea, două recolte slabe consecutive atrăgeau după ele foametea care „revenea cu o asemenea insistență încît ea încorporează regimului biologic al oamenilor, fiind o structură a vieții cotidiene”⁴⁵². Repetarea acestor situații a fost unul din

⁴⁷ David Prodan, *op. cit.*, p. 45—46.

⁴⁸ Henri H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, București, 1980, p. 92.

⁴⁹ Moise Popoviciu, *Meseriași și neguțători români în cercul Vașcăului*, în „Transilvania”, 1914, nr. 10—12, p. 471—479; Constantin Pavel, *Contribuții la etnografia Bihorului. Locuri și oameni din Munții Bihăriei*, Beiuș, 1926, p. 8—11.

⁵⁰ Ioan Pușcas, *Arhiva Episcopiei catolice de Oradea. Istoric. Sistem de arhivare. Importanța documentară* (II), în „Revista arhivalor”, 1980, nr. 1, p. 129.

⁵¹ Valeriu Butură, *Sisteme de cultură în Munții Apuseni*, în „Apulum”, VIII, 1971, p. 516.

⁵² Fernand Brodel, *op. cit.*, p. 54.

factorii decisivi care au determinat urcarea agriculturii spre înălțimi, alături de sporul demografic⁵³.

Caracterul de masă al participării țăranilor din zonele de munte la muncile agricole sezoniere în cîmpie a avut consecințe negative asupra progresului tehnic al propriei agriculturi. Diferența de ciclu vegetal de 2—3 săptămîni între zona de cîmpie și cea de deal și munte⁵⁴ se dovedește insuficientă pentru ca țăranul să fie în momentul optim atât la muncile sezoniere cit și pe propriile pămînturi. Plecînd uneori în cursul lunii mai de la prima sapă a porumbului se întorceau abia după treierat, spre sfîrșitul lui august, ceea ce făcea ca seceratul și cositul în propriile sate să întîrzie⁵⁵. Ciștigurile obținute prin participarea la muncile agricole sezoniere din zona de cîmpie fac din țăranul zonei Beiușului din ce în ce mai mult un agricultor de cîmpie în dauna agriculturii proprii. Se ajunge pînă acolo încît la începutul secolului al XIX-lea, printr-o ordonanță a autorităților comitatense să se interzică participările la muncile agricole din cîmpie țăranilor care nu-și cultivau propriile pămînturi⁵⁶.

Desigur cele cîteva aspecte prezentate nu redau decît unele elemente ale tabloului agriculturii din vestul Munților Apuseni pentru perioada secolului al XVIII-lea. Ele demonstrează caracterul de strictă subsistență a agriculturii țărănești, orientarea sa spre autoconsum. Este perioada în care se conturează cîteva căi de dezvoltare a economiei țărănești din această zonă, căi ce vor fi urmate pînă tîrziu în secolul nostru, surprinse de cercetările etnografice de teren.

L'AGRICULTURE DE L'OUEST DES MONTAGNES DE L'OUEST A L'APPROCHE DE LA RÉVOLTE DE HOREA

Résumé

En se basant sur une riche bibliographie, l'auteur souligne quelques aspects de l'agriculture de l'ouest des Montagnes de l'Ouest pendant la période du XVIII-ème siècle.

Ces aspects démontrent le caractère d'une stricte subsistance de l'agriculture roumaine, sa orientation vers auto-consommation.

⁵³ Ion Conea, *Tara Loviștei*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie“, tom. LIII, 1934, București, 1935, p. 134.

⁵⁴ Ion Luca Ciomac, Valeriu Popa-Necșa, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁵ Ileana Șuta, *op. cit.*, p. 173.

⁵⁶ Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *op. cit.*, p. 55.